

O'ZBEKISTONDA KATTALAR TA'LIMI: IMKONIYATLAR, MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI

D. Akbarov

Farg'ona viloyati Dang'ara tumani 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi direktori

N. Exsanova

12-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamonamizda ta'lim tizimi alohida e'tiborni va o'qitish bosqichlarning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda jarayonni tashkil etishni taqozo etmoqda. Inson tug'ilganidan to umrining oxirigacha ta'limga ehtiyoj sezadi. Umri davomida o'qiydi, o'rganadi. Ushbu davr oralig'ining kattagina qismi bolalik yoki o'smirlikka emas, aynan kattalik davriga tegishlidir. Kattalarni o'qitish, o'rgatish sohasi "androgogika" deb ataladi. "Andragogika" atamasi 1833-yilda nemis pedagog-tarixchisi A.Kapp tomonidan fanga kiritilgan. Bu so'z grekcha "andros"-erkak, odam, "agogeyn"-yetaklash ma'nolarini bildirib, so'zma-so'z tarjima qilinsa, "katta odamni yetaklash" degan tushunchani anglatadi. Andragogika fan sifatida bilimlarning gumanitar sohasidir. Unda nafaqat odamni bilish, balki ijtimoiy bilimlar, ta'lim falsafasi, madaniyatshunoslik kabi sohalarga oid tushuncha va g'oyalar sintezi ham amalga oshiriladi. Shunday qilib andragogika zamonaviy ilmiy bilimlar rivojining umumiy holatini aks ettiruvchi tarmoq bo'la oladi.

"Katta yoshlilarni o'qitish"ga bo'lgan e'tibor XIX asr oxirida ortib bordi va bu bilan aholining turli qatlamlarida mustaqil o'qishga bo'lgan harakatlar sezilarli tarzda kuchaydi va kattalarning ongini o'stirish maqsadida aholi uchun madaniy, ma'rifiy ishlar olib borildi. Ayni shu davrdan boshlab kattalar ta'limi an'anaga aylanib bordi va turli mamlakatlarda institutlar tashkil etildi. Buning natijasi samarasida daniyalik Nikolay Gruntvig Skandinaviyada "Xalk maktablarini" tashkil etdi.

Hozirgi kunda "Katta yoshlilar ta'limi" atamasi yurtimiz va umumjahon ilmiy adabiyot hamda jurnallarida o'z o'rnini topgan. Bu tushuncha keng qamrovli, chuqur mulohaza yuritishga undaydigan tushunchadir. "Katta yoshlilar ta'limi" deganda, katta yoshli insonning har tomonlama kamol topishi nazarda tutiladi. Katta yoshli insonning bilimi, malakasi, ko'nikmasini kengaytirish bilan bog'liq har qanday ish kattalar ta'limi hisoblanadi. Katta yoshdagilar deganda 30 dan oshganlardan boshlab nafaqadagilar nazarda tutiladi. Ammo o'rta ma'lumotga ega bo'lgan va mustaqil pul ishlab topishni boshlagan har qanday inson katta yoshli hisoblanadi.

O'zbekiston aholi sonining keksayish holatiga oid qo'shimcha kasbiy va umummadaniy ta'lim olishga ehtiyoj sezuvchi katta yoshli insonlar foizi ayrim sabablarga ko'ra o'sib bormoqda. Birinchidan, «savodxonlik» tushunchasining yangi ahamiyat kasb etishi (yangi zamonaviy bilim, ko'nikma, malakalarni egallash zarurati, kompyuter bilan ishlash, kommunikativ malakalarni egallash va hokazo. Ikkinchidan, o'qituvchi, xizmatchi va xodimlarga yangi talablarning ortishi, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash. Uchinchidan, yangicha bozor iqtisodiyoti sharoitida, mehnatga layoqatsiz kishilar ish

o'rinlarining qisqartirilishi. To'rtinchidan, harbiy xizmatchilarning yalpi zaxiraga chiqarilishi, ularni yangi kasbiy sohalarga jalb etish, qayta tayyorlash va ijtimoiy-psixologik moslashuvi uchun ko'maklashishni talab etadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida katta yoshli imsonlarni o'qitishda qator muammolar ko'zga tashlanadi. Bular katta yoshli insonlarning sog'ligi, qiziqishlari, kasbi, faoliyati, oilaviy muammolari va ayrim kasb kasalliklari bilan bog'liqdir. Bu muammolarga yechim topishda turli metodlardan foydalanish yo'lga qo'yilmoqda. Xususan, O'zbekiston ta'lim tizimida modul va masofali o'qitish yo'lga qo'yilgan bo'lib, bu katta yoshlilarning bilim olishi, malaka va tajribasini oshirishda qator afzalliklarni yaratadi.

Modulli ta'lim intellektual mehnat kishilarini tayyorlashni, ta'limning turli jabhalarida juda katta axborotlarni o'zlashtirishni ko'zda tutadigan oliy o'quv dargohlarida paydo bo'ldi. Binobarin, oliy ma'lumot talab qiladigan mutaxassisliklardan tashqari, vaqti-vaqti bilan malaka oshirib borishni talab qiladigan ishchi mutaxassisliklar ham borki, ular uchun ham malakalarini oshirib borish uchun modulli ta'lim texnologiyasi asqotadi. Har bir modul, garchi u kichik bo'lsa-da, ma'lum bir predmet yoki uning biror bir qismini o'rganishni nazarda tutgan tugal bir malaka oshirish bosqichidir. Modul sertifikat berish bilan nihoyalaniadi, qo'lga kiritilgan sertifikatlar o'quv davomida hisobga olinadi va ta'limning navbatdagi bosqichini tamomlaganlik haqida diplom berilganda yoki navbatdagi yangi mutaxassislikni egallash jarayonida e'tiborga olinadi. Hozirgi paytda modulli ta'limning bir necha texnologiyalari yaratilgan, yangidan yangi modulli ta'lim texnologiyalari ixtiro qilinmoqda, yangi o'quv qo'llanmalari chop etilmoqda. O'quv yurtlari tomonidan turli modullar va modulli o'quv kurslari taklif etilmoqda. Modulli ta'lim texnologiyasi va uning turli modifikatsiyalari ham turli oliy o'quv yurtlari, kollejlari va biznes maktablarda, o'quv markazlarida qo'llanib rivojlanib bormoqda. Bir qator hollarda, ayrim o'quv dargohlarida butun ta'lim tizimini modulli ta'lim asosiga qurish masalalari haqida gap borganda ta'limning o'ziga xos shakli haqida, ya'ni katta yoshlilarning eksternat va boshqa o'quv variantlari tushuniladi.

Masofadan o'qitish bu internet tarmog'i orqali qulay bo'lgan vaqtda o'qishdir. Masofaliy o'qitish uslubi asosida tinglovchilarni o'qitish hozirgi kunning eng rivojlanib borayotgan yo'nalishlaridan bo'lib, o'qituvchi bilan tinglovchilar ma'lum bir masofada joylashgan holda ta'lim berish tizimidir. Tizim talabalarni o'qitish va o'qituvchilar uchun kurslarni yaratish, kurslarni nazorat qilish va olib borish uchun zarur imkoniyatlarga ega. U o'quv yurtlarida va markazlarda masofadan o'qitish hamda shaxsiy korxonalarda mutaxassislarning masofadan malakasini oshirish va qayta tayyorlash uchun mo'ljallangan. U quyidagi tizimlardan iborat: qayd qilish, masofadan o'qitish kurslarini yaratish va tahrirlash, o'qitish va kommunikatsiya, yangiliklar. Tizim yordamida o'qituvchi masofadan o'qitish kursini yaratish, tahrirlash, doimo yangilash va kurslarni olib borish, talabalarni kursga qabul qilish va kursdan o'chirishi mumkin. Tizim yordamida talaba individual tarzda vaqti va yashash joyidan qat'iy nazar doimo o'qish imkoniyatiga ega. Odatda talaba o'qish, topshiriqlarni bajarish, kuzatishlar, tajriba almashish, xatolar qilish va ularni to'g'rilash, fikrlash va boshqalarning o'qitish usullari bilan bilim oladi. O'qitishda

tarmoqdan foydalanish uni o'zgaruvchan qiladi. Tizim yordamida masofadan qat'iy nazar birgalikda ishlash va muhokamada ishtirok etish mumkin.

Katta yoshli insonlarda ta'lim olish qobiliyatiga ishonchsizlik mavjud bo'ladi. Ular yosh o'tishi bilan idrok, xotiraning susayganligini ro'kach qiladilar. Ammo tadqiqotchi olimlarning ko'rsatishicha, har qanday yoshda ta'lim olish mumkin. Chunki turli yoshlarda diqqat, xotira va tafakkurning shakllari va tipi yoshga mos holda o'zgarib boradi. Zamonaviy dunyoda axborot oqimining kuchayganligi, kishilarning o'zaro hamkorlikdagi faoliyati o'qitishni davomiy va izchil tarzda tashkil etish hayotiy zaruriyat ekanligidan darak beradi. Hayot faoliyatining turli bosqichlarida kishilarga bir - biriga o'xshash talay vazifalar yuklatiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inson qanday yoshda bo'lmasin tinimsiz harakat qilishi, o'qib-o'rganishi, zamondan ortda qolmasligi lozim. Bu uchun yangi O'zbekistonda xoh yoshlar bo'lsin, xoh katta yoshlilar – barchaga ulkan imkoniyatlar eshigi ochilgan. Bizdan talab qilinadigani esa mana shu imkoniyatlardan samarali va unumli foydalanish xolos.